

18. Old Possum's Book of Practical Cats. *Poets.org*. URL: <https://poets.org/book/old-possums-book-practical-cats> (date of access: 28.09.2024).
19. Paraschaki L. Cat-Sith. *Folklore Scotland*. URL: <https://folklorescotland.com/cat-sith/> (date of access: 28.09.2024).
20. Potter B. The Tale of the Pie and the Patty Pan. *Project Gutenberg*. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/15234/pg15234-images.html> (date of access: 28.09.2024).
21. Potter B. The Tale of Tom Kitten. *Project Gutenberg*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/14837/14837-h/14837-h.htm> (date of access: 28.09.2024).

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОКРИТИЧНОГО ЗНАННЯ: ВІД ЛІТЕРАТУРНОЇ ЕКОЛОГІЇ ДО ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ

Андрій Безруков,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу,
Український державний університет науки і технологій
E-mail: dronnyy@gmail.com

Міждисциплінарні (трансдисциплінарні) студії як одне з ключових надбань (пост)некласичної науки продовжують визначати методологічні тенденції у гуманітаристиці, характеризуючись формуванням специфічного світогляду, що вирізняється цілісністю й зорієнтованістю на подолання меж між окремими галузями (дисциплінами) і виходом за їх межі. Такий підхід до дослідження літератури та екології – екокритика – актуалізує ідею студіювання текстів, які ілюструють проблеми навколишнього середовища, розглядаючи різні способи, за допомогою яких література трактує тему природи. Власне термін «екокритика» був вперше введений у науковий обіг В. Рюкертом в есе *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism* (1978), ставши невід'ємною частиною літературознавства. Основоположні екокритичні розвідки періоду становлення цього наукового підходу ґрунтовно проаналізовані С. Сервер [8]. До таких екокритичних праць можна зарахувати *Seeking Awareness in American Nature Writing: Henry Thoreau, Annie Dillard, Edward Abbey, Wendell Berry, Barry Lopez* (1998) С. Словіка, антології творів про природу, зокрема *This Incomparable Land: A Guide to American Nature Writing* (2001) Т. Дж. Лайона та *The Norton Book of Nature Writing* (2002) за ред. Р. Фінча і Дж. Елдера. Поширення літератури про природу призвело до феномену, який Д. Шиз схарактеризував як *a wilderness of books* [9, с. 204], що свідчить про неабияку популярність такої літератури і водночас про крайню стурбованість екологічною ситуацією, пропонуючи нові виміри екокритики, наприклад у *Pilgrims to the Wild* (1993) Дж. О'Грейді, *Made From This Earth: American Women and Nature* (1993) В. Норвуд, *Nature's Kindred Spirits: Aldo Leopold, Joseph Wood Krutch, Edward Abbey, Annie Dillard, and Gary Snyder* (1994)

Дж. Макклінтока [8, с. 106] тощо. У такий спосіб екокритика закликає літературу приєднатися до вирішення нагальних проблем потужної екологічної кризи [6, с. 30].

Екокритика, що почалася з вивчення британської романтичної літератури ХІХ ст., а також творів американських письменників-трансценденталістів, протягом свого становлення зазнала певного наукового переосмислення і встигла пройти декілька етапів. Загальноприйнятим сьогодні є поділ Л. Б'юелла, який запропонував розділити період розвитку екокритики (насамперед англійськомовної) на дві хвилі, хоча сам дослідник не вважає таке розділення вичерпним: «[...] можна визначити кілька трендів, що позначають еволюцію від «першої хвилі» екокритики до «другої», або новішої ревізіоністської хвилі або хвиль, які сьогодні стають дедалі очевиднішими. Цей поділ на першу і другу хвилі, однак, не слід сприймати як винайдення чіткої послідовності розвитку» [3, с. 17]. Перша хвиля характеризувалася деісторизованим баченням «природи», часто нехтуючи політичними й теоретичними аспектами. Друга хвиля апелювала до нових підходів у царині літературного аналізу, насамперед теоретизуючи та деконструюючи антропоцентричні дослідження з еко-проблематики. Показово, що друга хвиля екокритики починає перейматися питаннями «місця» (від локального до транснаціонального (глобального)), а також звертається до постколоніальних студій, зокрема у *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism* (2000) за ред. Л. Коупа, *Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism* (2001) за ред. К. Армбастер і К. Р. Воллес та *The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics, and Pedagogy* (2002) за ред. Дж. Адамсон та ін.

На початку нового тисячоліття фокус екокритики зміщується у бік широкого розуміння екокритичної практики через нагальні кліматичні проблеми, зокрема глобального потепління, поєднуючи елементи першої та другої хвиль, водночас намагаючись позбутися англо-американського імперативу. Дослідники вважають, що саме ця, третя, хвиля екокритики (після 2000-х рр.) характеризує нещодавні літературознавчі й екологічні дослідження літератури про природу. Найбільш повний перелік ключових характеристик третьої хвилі екокритики наводить С. Словік, акцентуючи увагу на глобальній концепції місця у протистоянні з необіорегіоналістськими прив'язками, посиленій орієнтації на ідею «тваринності», постнаціональному та постетнічному баченні людського досвіду середовища, «поліморфно активістській» тенденції – нових і старих способах прив'язати художній твір до суспільних трансформацій тощо [11, с. 7]. Заснована на досвіді двох попередніх хвиль концепція нової, третьої, хвилі екокритики зорієнтована на студіювання мультикультурної літератури й мистецтва, що інтуїтивно «визнають етнічні та національні особливості» і водночас «виходять за етнічні та національні обмеження», та людського досвіду з еко-перспективи [2, с. 6–7].

Деякі дослідники, зокрема С. Словік, який виокремив третю хвилю екокритики, вважає, що починаючи з 2012 р. можна говорити про початок четвертої хвилі, що характеризується дослідженнями і літератури про зміну клімату, і змісту екопоетичної мови, увиразнюючи зростаючий екокритичний

прагматизм. Вчений припускає, що «академічна екокритика» зараз породжує новий вид «прикладної екокритики», застосування якої охоплює дослідження базової людської поведінки і вибір способу життя [10, с. 619].

Показово, що домінантою в екокритиці ХХІ ст. постає ідея трансдисциплінарності, яка залучає різні підходи з культурології та літературознавства, точних наук та екосософії, екологічної етики та історії, руху за екологічну справедливість, екофемінізму, тваринництва, соціології та психології, глобалістики тощо. Проникнення екокритики до досліджень раси, статі, етнічної приналежності та ідентичності, а також до соціальної проблематики, зокрема глобальних систем гегемонії, функціонування імперіалістичних систем політичного, економічного і культурного панування, маргіналізованих сексуальностей і гендерів, глобалізації соціальної несправедливості та її залучень до руху за екологічну справедливість і квір-теорії, а також її нових транслокальних і транснаціональних підходів до концепції «місця» та людського досвіду, вказує на значне розширення дослідницького поля екокритики. Ці процеси призвели до появи постколоніальної екокритики, екокритики екологічної справедливості, урбаністичної екокритики, нових феміністичних екокритичних досліджень тощо. Це засвідчується численними працями, що торкаються зазначених питань, як-от *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics: A Reader* (2007) Ж. Донован і К. Дж. Адамс, *Zoographies: The Question of the Animal from Heidegger to Derrida* (2008) М. Каларко, *Animal Subjects: An Ethical Reader in a Posthuman World* (2008) Дж. Кастрікано, *Material Feminisms* (2009) С. Алаймо і С. Хекман, *Elephants on the Edge: What Animals Teach Us About Humanity* (2009) Г. А. Бредшоу, *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment* (2010) Г. Хагана і Х. Тіффін (2010), *Queer Ecologies: Sex, Nature, Politics, Desire* (2010) К. Сенділендс і Б. Еріксона [7, с. 16–17] тощо.

Найостанніші екокритичні дослідження висувають на перший план питання, пов'язані з еко-тривожністю, вегетаріанством (веганством) та активізмом, зважаючи на потужний вплив глобальної пандемії COVID-19 на кліматичну кризу. У спеціальному випуску *Green Letters: Studies in Ecocriticism* (2022) за ред. Л. Джеффри та В. Анджелакі простежуються сучасні тенденції в екокритичній науці щодо дослідження впливу технологічних розробок ХХІ ст., суспільних змін, екологічних викликів і політичної ситуації крізь перспективу поетики простору, здоров'я, довкілля тощо.

Хоча екокритику часто розглядають насамперед як специфічний підхід, а не метод дослідження, її можна вважати своєрідною методологією, що «переосмислює історію ідеологічно, естетично та етично мотивованих концептуалізацій природи, функцій її конструкцій і метафоризацій у літературних та інших культурних практиках, а також потенційний вплив цих дискурсивних, образних конструкцій на наші тіла і наше природне та культурне середовище» [4, с. 10]. Ця наукова позиція цілком суголосна найновішим дослідженням з теорії екокритики в українській гуманітаристиці. Так, Л. Горболіс дефініює екокритику саме як «методологію для інтерпретації еколітератури (літератури про довкілля) – художньої прози, поезії, драматургії,

у яких зображено природу, порушено екологічні питання, означено зв'язки героя з прадавніми знаннями про природу, її пошанування, возвеличення та збереження» [1, с. 34]. З цієї перспективи екокритика, приділяючи особливу увагу репрезентації відносин між людиною і рештою *more-than-human world*, завжди передбачає вплив людей і потребу перегляду соціальної поведінки [5, с. 6]. Зрозумівши неосяжність нашого життєвого простору та його потужні екологічні кризи, екокритика здатна глибше досліджувати людську уяву, вивчаючи відповідні тексти не лише з перспективи людей, а радше з точки зору їх місця і ролі в оточуючому світі.

Список використаних джерел:

1. Горболіс Л. М. Екокритика: методологічна інтеграція, взаємодія, інтерпретація. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 210 с.
2. Adamson J., Slovic S. The Shoulders We Stand On: An Introduction to Ethnicity and Ecocriticism. *MELUS: Multiethnic Literatures of the United States*. 2009. Vol. 34, no. 2. P. 5–24.
3. Buell L. The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination. Malden, MA : Blackwell, 2005. 206 p.
4. Gersdorf C., Mayer S. Nature in Literary and Cultural Studies: Defining the Subject of Ecocriticism – an Introduction. *Nature in Literary and Cultural Studies: Transatlantic Conversations on Ecocriticism* / ed. by C. Gersdorf, S. Mayer. Amsterdam and New York : Radopi, 2006. P. 9–21.
5. Murphy P. D. Ecocritical Explorations in Literary and Cultural Studies: Fences, Boundaries, and Fields. Plymouth : Lexington Books, 2010. 230 p.
6. Oppermann S. Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder. *Hacettepe University Journal of Faculty of Letters*. 1999. Vol. 16, no. 2. P. 29–46.
7. Oppermann S. The Future of Ecocriticism: Present Currents. *The Future of Ecocriticism: New Horizons* / ed. by S. Oppermann, U. Özdağ, N. Özkan, S. Slovic. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Pub., 2011. P. 14–29.
8. Sarver S. Environmentalism and Literary Studies. *Rocky Mountain Review of Language and Literature*. 1995. Vol. 49, no. 1. P. 106–112.
9. Scheese D. Nature Writing: A Wilderness of Books. *Forest & Conservation History*. 1990. Vol. 34, no. 4. P. 204–208.
10. Slovic S. Editor's Note. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*. 2012. Vol. 19, no. 4. P. 619–621.
11. Slovic S. The Third Wave of Ecocriticism: North American Reflections on the Current Phase of the Discipline. *Ecozon@: European Journal of Literature, Culture and Environment*. 2010. Vol. 1, no. 1. P. 4–10.